

*Марчук Оксана Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука*

Постановка проблеми. Сучасні педагоги у своїй практиці намагаються застосовувати кращі надбання минулого. Необхідність переймання освітніх здобутків зазначена у державних національних програмах „Освіта (Україна ХХІ століття)”, „Вчитель”, Національній доктрині розвитку освіти. Пріоритетами державної політики в галузі освіти визнано „її особистісну орієнтацію, формування національних та загальнолюдських цінностей, розробку і запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій”[4].

Важливим є досвід учителів та наставників духовних закладів ХІХ століття України, що акцентував на прийнятних для учнів методах та формах роботи, усесторонньому розвитку учнівської особистості, урізноманітненні навчальних програм і залишився актуальним. Зазначені школи готували майбутніх священників та жінок духовенства. У них навчалися діти не лише священнослужителів, а й представники інших верств населення. Викладачі духовних семінарій та училищ використовували доцільні методи та прийоми навчання. Відтак їх вивчення та осмислення сьогодні потребує належного опрацювання.

Освітній процес на теренах України у ХІХ столітті знайшов своє відображення у наукових працях вітчизняних педагогів. На сьогодні досліджено загальні особливості розвитку освітянської галузі (Л. Вовк, М. Левківський, М. Євтух, О. Сухомлинська) особливості становлення університетської освіти у Західному регіоні (О. Глузман), просвітницьку діяльність православної церкви та духовенства (С. Гладкий, Н. Кушлик, О. Колесник, І. Мицишин), розвиток шкільництва в окремих регіонах (Т. Джаман, Л. Редькіна, С. Федоренко, Т. Шушара.). Проблеми навчання та виховання української молоді та вплив російської політики на освітянську галузь України частково висвітлені у дослідженнях зарубіжних дослідників (Є. Веденський, Ю. Володзько, О. Крутицька, В. Паршина, А. Пономарьова). Методи вивчення окремих дисциплін у навчальних закладах ХІХ століття різних типів вивчаються у дисертаційних дослідженнях М. Борейка, Н. Белих, С. Коляденко, Л. Полякової, Н. Шкляєвої.

Незважаючи на велику кількість публікацій про навчально-виховний процес у школах минулого сьогодні у архівах та музеях є чимало недосліджених матеріалів про методику викладання різних дисциплін, наприклад, у періодичному виданні „Волинські єпархіальні відомості” знаходимо повідомлення про заходи щодо покращення форм та метод роботи із дітьми у духовних семінаріях.

У запропонованій статті автор має на меті дослідити методи викладання навчальних предметів у духовних семінаріях, які функціонували в Україні у ХІХ столітті. Для цього необхідно виконати такі завдання: вивчити рекомендації Святішого Синоду щодо покращення методів та форм роботи із дітьми, проаналізувати застосування цих методів на практиці; визначити шляхи впровадження запропонованих методів у навчальних закладах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. У ХІХ столітті духовні навчальні заклади були одними із пріоритетних. Російський уряд убачав у діяльності духовенства надійну опору, відтак сприяв функціонуванню релігійних шкіл. Загалом у 70-тих роках ХІХ століття у Російській імперії працювало 50 семінарій, де навчалось 13205 учнів. У Волинській духовній семінарії на той час навчалось 605 учнів: у першому класі – 120 чол., другому – 111 чол., третьому – 103 чол., четвертому – 97 чол., п'ятому – 90 чол., шостому – 65 чол. [3].

У Волинській губернії майбутні священники здобували освіту у Волинській (1796–1918) та Холмській (1875–1915) семінаріях та духовних училищах (Житомирське (1864–1918), Клеванське (1833–1920), Кременецьке (1817–1925), Мелецьке (1833–1920), Острозьке, Дерманське (1833–1877), Холмське (1875–1915), Волинське (1864–1918) і Кременецьке (1881–1920) дівочі училища). Ці заклади давали ґрунтовні знання своїм вихованцям, їх випускники займали визначні посади у суспільстві. У звіті про навчання в училищах за 1873/1874 н.р. зазначено: „За Житомирським училищем слідує по степені успішності учнів Мелецьке, відтак Дерманське та Кременецьке училища” [7].

Навчання в освітніх закладах релігійного спрямування ґрунтувалося на затверджених Священним Синодом програмам. У 1860 р. Синод розпочав підготовку духовно-навчальної реформи. Як наслідок, у 1867–1872 рр. в духовній освіті відбулися зміни: відмінили систему духовно-навчальних округів, духовні заклади підпорядковували єпархіальним керівництвам та управлінню навчального комітету. Із навчальної програми було вилучено природничі науки, основи сільського господарства та медицину, Біблійну історію, герменевтику, церковну археологію, полемічне богослов'я.

В „Адрес-календарі Волинської губернії на 1892 рік” подано перелік навчальних дисциплін, які вивчали в духовних закладах губернії, зокрема у Волинській духовній семінарії, Волинському жіночому училищі духовного відомства, Кременецькому, Житомирському, Мелецькому, Клеванському духовних училищах. Обов'язковими предметами були богословські дисципліни, російська, латинська, грецька мови, історія Росії, математика. У жіночому духовному училищі Житомира дівчата засвоювали французьку мову, малювання, спів, музику та педагогіку. Аналіз наведеного в адрес-календарі списку дає підстави стверджувати, що вихованці волинських духовних закладів отримували необхідну майбутнім священникам богословську та загальну освіту. Варто зазначити, що у Холмській духовній семінарії вивчення російської мови не надавалося великого значення, і „щоб не дратувати місцевих українців, їхніх дітей, русифікаційний процес відбувався тут дуже сповільнено” [7, 99].

Однією із причин належного рівня знань учнів були правильно підібрані методи викладання предметів та контроль за діяльністю духовних закладів із боку Святішого Синоду, який у 1867 році видав рекомендації щодо проведення уроків [2].

Навчальний комітет Святішому Синоді постійно шукав методи щодо покращення „наукової освіти” вихованців та виділяв негативною рисою методику заучування навчального матеріалу без розуміння його суті. У рекомендаціях сказано: „До цього часу ще не лише у нижчих духовних училищах, але й у семінаріях дотримуються заучування учнями уроків напам'ять” [2, 354]. Вимогливість вчителів щодо точного вивчення тексту із підручника була настільки сильною, що будь-яке відхилення сприймалося ними як вияв лінощів, халатності до навчання, воно строго наказувалося. Педагоги, які дотримувалися такої методики, більше звертали увагу на ретельність передачі навчального матеріалу згідно написаного у підручнику, аніж на розуміння його змісту. Вони пояснювали, що така форма роботи сприяла розвитку пам'яті учня та збагачувала його необхідними відомостями і прикладами.

Проаналізувавши дану проблему, навчальний комітет прийшов до висновку, що, дійсно, неможливо оминати заучування при вивченні програмного матеріалу, особливо точних дисциплін, „чітких визначень догматів віри, класичних уривків із Святого Писання, наукових формул і т. д.” [2, с. 355]. Однак при цьому рекомендувалося дати

учням детальне пояснення, виконати ряд вправ, провести бесіди та опитування, щоб діти зрозуміли суть завченого напам'ять. Водночас при вивченні інших предметів наголошувалося на пріоритетній ролі розуму та міркування при вирішенні поставлених завдань: „Що стосується інших галузей знань, то у надбанні їх необхідна перевага участі розуму” [2, 354].

Навчальний комітет при Святішому Синоді, наголошував на визначальній ролі учителя у педагогічному процесі у школі. Відтак ставив вимоги до вчителів. Перша вимога стосувалася належного використання методів та прийомів навчання при вивченні нового матеріалу: „Наставники повинні чітко і зрозуміло пояснювати учням науки, які вини викладають” [2, 355]. Автори навчальної документації XIX століття наголошували на необхідності виконання різноманітних завдань, які б уможливили детальніше зрозуміти зміст вивчуваного матеріалу. Це допомагало вчителям зрозуміти, яка форма роботи була кращою, а дітям поглибити свої знання. Щодо цього у рекомендації зазначено, що слід „особливу увагу звертати на розуміння учнями того, про що вони оповідають, спонукати їх різноманітними питаннями до вільного викладу вивченого” [2, 355].

Наприкінці інструкцій Навчальний комітет подав пропозицію щодо оцінювання знань учнів. Згідно її вимог вчителі при виставленні оцінок повинні були враховувати не стільки об'єм вивченого напам'ять, скільки рівень розуміння ними змісту, роботу інтелекту: „При оцінюванні успіхів учня беруться до уваги особливо відомості, що були здобуті ним не стільки пам'яттю, скільки його розумовою діяльністю” [2, 355].

Отже, у методиці викладання навчальних дисциплін у духовних закладах XIX століття бралася до уваги розумова діяльність учнів, а схоластичне заучування та „зазубрювання” оцінювалися як негативне явище.

Керівництво духовних навчальних закладів підбирало найкращі форми і методи роботи, сприяло виробленню правильного робочого дня учнів. Так, у Волинській духовній семінарії та підвідомчих їй училищах до 1867 року кожен класний урок тривав дві години підряд. Два уроки починалися о 8 год. ранку і, відповідно, закінчувалися в 12 год., третій урок розпочинався після обіду о 14 год., а закінчувався о 16 год. такий розклад уроків викликав певні незручності як для учнів, так і для їх наставників. У зв'язку із цим Первосвященний о. Агатангел, єпископ Волинський та Житомирський, 14 жовтня 1866 року звернувся до обер-прокурора Святішого Синоду із проханням щодо зміни розпорядку робочого дня. Він пропонував прийняти постанову, щоб у Волинській духовній семінарії та підвідомчих їй училищах кожен класичний урок тривав півтори години, щоб три денні уроки починалися о 8 год., закінчувалися в 13 год. із півгодинною перервою між другим та третім уроками, як було це заведено в подібних духовно-навчальних закладах інших єпархій. Вище Святіше керівництво задовольнило прохання волинського Владики, і для зручності було внесено відповідні зміни у розклад уроків. [1, с. 355].

У Волинській духовній семінарії значна увага приділялася релігійному вихованню. Семінаристи молилися зранку перед сніданком, перед початком, наприкінці кожного заняття, а також ходили на вечірні молитви, щонеділі та на свята учнів відвідували церкву, де залучалися до богослужінь.

У духовних семінаріях акцент робився на моральному обліку майбутнього священика, тому був строгий контроль за поведінкою семінаристів: студентам забороняли грати у карти, вживати алкогольні напої, курити, відвідувати шинки чи бути втягненими у якісь фінансові афери.

Волинську духовну семінарію можна по праву вважати духовно-просвітницьким центром, оскільки у ній була своя зразкова церковнопарафіальна школа, велика бібліотека та книжковий магазин. У присемінарській школі майбутні священики проходили практику, що давало їм змогу у майбутньому продовжувати викладацьку роботу у духовних училищах та церковнопарафіяльних школах.

Висновки. Значну увагу в формуванні сучасного освітнього простору України відведено вивченню кращого педагогічного досвіду минулого. Нинішні освітянські документи акцентують на необхідності виховання свідомої, мислячої, духовно багатої особистості, що після закінчення школи чи вузу здатна адаптуватися до вимог суспільства. Виховати таку постать – завдання сьогоденної школи.

Педагогічні надбання духовних семінарів щодо методики викладання окремих навчальних дисциплін залишаються актуальними. Навчання у школі повинно ґрунтуватися на принципах науковості, наступності, систематичності і послідовності, наочності, поєднання різноманітних методів в залежності від завдань і змісту. Будь-яке схоластичне заучування є неприпустимим, водночас слід вміло поєднувати використання пам'яті та логіки.

Збереження кращих освітніх надбань та активне їх використання у навчально-виховному процесі сучасної школи допомагає забезпечити „перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, сприяє істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства”[6], як це передбачано Національною доктриною розвитку освіти.

Резюме. Вивчення і творче використання педагогічних здобутків минулого допомагає покращенню освіти сьогодення. Окремі аспекти методики викладання навчальних дисциплін у духовних семінаріях залишаються актуальними. Форми та методи роботи були спрямовані на розвиток пам'яті, уваги, логічного мислення, світогляду учнів. Вчителі зобов'язувалися використовувати різноманітні вправи для належного осмислення вивчуваного матеріалу. Застосування здобутків духовних навчальних закладів сприятиме підвищенню якості освіти та оновленню її змісту. **Ключові слова:** методика, навчальні дисципліни, форми та методи, розвиток пам'яті, логічне мислення, оновлення змісту освіти.

Резюме. Изучение и творческое использование педагогических достижений прошлого помогает улучшению образования настоящего. Отдельные аспекты методики преподавания учебных дисциплин в духовных семинариях остаются актуальными. Формы и методы работы были направлены на развитие памяти, внимания, логического мышления, мировоззрения учеников. Учителя обязывались использовать разнообразные упражнения для надлежащего осмысления обучаемого материала. Применение достижений духовных учебных заведений будет способствовать повышению повышению качества образования и обновлению его содержания. **Ключевые слова:** методика, учебные дисциплины, формы и методы, развитие памяти, логическое мышление, обновление содержания образования.

Summary. The study and creative using of pedagogical achievements of the past helps to improve the formation of nowadays education. The separate aspects of teaching of educational disciplines in spiritual seminaries are actual. The forms and methods of work were directed on the development of memory, attention, logical thought, world view of students. Teachers were obligated to use various exercises for the proper comprehension of the taught materials. The applying achievements of religious schools will improve education quality and its content renovation. **Keywords:** methods, subjects, forms and methods, development of memory, logical thinking, updating educational content.

Література

1. Від 18 листопада 1866 року про об'єднання у Волинській духовній семінарії і підвідомчих їй установах післяобідніх класів із ранковими // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1867. – Частина офіційна. – № 5. – С.166-167.
2. Від 28 листопада 1867 року щодо методики викладання уроків в духовних семінаріях та училищах. Волинські

Єпархіальні Відомості. – 1868. – Частина офіційна. – № 12. – С.354-356.

3. Державна національна програма „Освіта” („Україна ХХІ століття”). - Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show. Дата використання – 23.08.2012.

4. Додаток до уставу духовних семінарій №1. кількість учнів у навчальних закладах // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1867. – Частина офіційна. – № 3. – С.105-107.

5. Національна доктрина розвитку освіти. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show. Дата використання – 23.08.2012.

6. Статут православних духовних семінарій // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1867. – Частина офіційна. – № 3. – С. 76-104.

7. Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині Х – ХХ ст. Історико-краєзнавчий нарис / В. Рожко. – Луцьк: Медія, 2202. – 280 с.